

Dijital Kültürün Dini Kimlik İnşasına Etkisi: Kuşak Teorisi Perspektifinden Sistematik Bir Derleme

Metin Ender KARABULUT

Milli Eğitim Bakanlığı, İzmir, TÜRKİYE,

eposta:karabulutmetinender@gmail.com, ORCID: 0009-0003-8562-0304

Özet

Bu sistematik derlemenin amacı, dijitalleşme ve yeni medya ekosisteminin bireylerin dini inanç, pratik ve aidiyet duygularını nasıl dönüştürdüğünü, "Kuşak Teorisi" bağlamında incelemektir. Araştırma, PRISMA 2020 yönergeleri temel alınarak tasarlanmıştır. Çeşitli ulusal ve uluslararası veri tabanlarında yer alan ampirik bulgular, nitel araştırmalar ve teorik yaklaşımlar sistematik olarak taranmış ve tematik sentez yöntemiyle analiz edilmiştir. İncelenen literatür, geleneksel ve hiyerarşik dini kurumların sınırlarının, modern çağda yerini çevrimiçi platformların sunduğu esnek ve merkezsiz bir "ağ yapılı din" modeline bıraktığını göstermektedir. Özellikle içine doğdukları dijital kültürle şekillenen yeni kuşaklar, dini kimliklerini fiziksel ibadethanelerde değil; küresel dijital cemaatler ve hikayeleştirilmiş çevrimiçi profiller üzerinden seçmeci bir yaklaşımla inşa etmektedir. Bu süreçte Türkiye ve küresel ölçekteki istatistiksel veriler (KONDA Araştırma, 2024; Nişancı, 2023; Pew Research Center, 2025), kuşaksal yer değiştirme mekanizmasıyla birlikte kurumsal dindarlıkta erime, bireysel maneviyatta ise aidiyetsiz inanç formlarının yükseldiğini doğrulamaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, modern toplumda dinin yok olmadığını, aksine dijital ağlar aracılığıyla akışkan, kişiselleştirilmiş

Araştırma Makalesi

Konu: Eğitim

Makaleye Atıf Bilgisi

Karabulut, M. E. (2026).

**Dijital Kültürün Dini
Kimlik İnşasına Etkisi:
Kuşak Teorisi
Perspektifinden Sistematik
Bir Derleme.** *International
Journal of Social Science
(IJSS Journal),*

(e-ISSN:2548-0685) Vol:10,
Issue:48; s. 151-173.

DOI: 10.52096/usbd.10.48.10

Gönderim: 18.07.2026

Kabul: 23.08.2026

 ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ULUSLARARASI HAKEMLİ
DERGİ

editorusbd@gmail.com

ve çoklu mekan gerçekliğine uygun yeni formlara bürünerek varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sistematik Derleme, Dijital Kültür, Ağ Yapılı Din, Kuşak Teorisi, Akışkan Modernite, Din Sosyolojisi.

The Impact of Digital Culture on Religious Identity Construction: A Systematic Review from the Perspective of Generational Theory

Abstract

The purpose of this systematic review is to examine how digitalization and the new media ecosystem transform individuals' religious beliefs, practices, and sense of belonging within the context of "Generation Theory." The research was designed based on the PRISMA 2020 guidelines. Empirical findings, qualitative studies, and theoretical approaches from various national and international databases were systematically scanned and analyzed using thematic synthesis. The literature reviewed demonstrates that the boundaries of traditional and hierarchical religious institutions are being replaced in the modern era by a flexible and decentralized "networked religion" model offered by online platforms. Particularly, new generations, shaped by the digital culture into which they were born, construct their religious identities not in physical places of worship, but through a selective approach via global digital communities and narrated online profiles. In this process, statistical data from Turkey and on a global scale (KONDA Research, 2024; Nişancı, 2023; Pew Research Center, 2025), along with the mechanism of generational replacement, confirm a decline in institutional religiosity and a rise in forms of belief characterized by a lack of traditional belonging in individual spirituality. Consequently, this study reveals that religion has not disappeared in modern society; rather, it continues to exist by taking on new forms—mediated through digital networks—that are fluid, personalized, and adapted to the reality of multi-space environments.

Keywords: Systematic Review, Digital Culture, Networked Religion, Generation Theory, Liquid Modernity, Sociology of Religion.

1. GİRİŞ VE AMAÇ

İçinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyıl, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hayatın her alanına nüfuz ettiği, kültürel, sosyal ve dini sınırların yeniden tanımlandığı bir dijital çağ olarak öne çıkmaktadır. İnsanlığın varoluşundan bu yana anlam inşasının en temel referans kaynaklarından

biri olan din, bu dijitalleşme sürecinden bağımsız kalmamıştır. İnancın yaşanma, aktarılma ve tecrübe edilme biçimleri bu süreçte derin bir dönüşüme uğramıştır. Yeni iletişim teknolojileri, bireylerin dünya ile kurdukları bağı baştan aşağı değiştirmiştir. Dijital kùltür, yalnızca fiziksel dünyadaki pratikleri sanal ortama taşıyan nötr bir araç olmaktan çıkıp ontolojik bir zemin haline gelmiştir. Bu yeni zemin, bireyin evrenle ve kutsalla kurduğu ilişkinin doğasını kökten yeniden şekillendirmektedir. Geçmişin sınırları net, hiyerarşik ve mekâna bağılı dindarlık anlayışı, yerini hızla sanal dünyanın sınır tanımaz akışkanlığına bırakmaktadır. Bilgiye anında ulaşabilme ve küresel ölçekte etkileşim kurabilme imkânı, geleneksel inanç formlarının her zamankinden daha fazla sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Farklı inanç sistemlerine ait semboller ve ritüeller, dijital mecralarda eşi benzeri görülmemiş bir hızla birbirine karışarak yepyeni melez yapılar üretmektedir. Böylelikle din, sadece durağan bir toplumsal kurum olmaktan çıkarak, dijital ağların görünmez algoritmalarıyla sürekli yeniden dokunan dinamik bir yaşam tarzına dönüşmektedir.

Geleneksel sınırların bu denli silikleştiği bu yeni ekosistemde, toplumların kutsalı arayış biçimleri bütünüyle yeniden kurgulanmaktadır (de Groot, 2008). Bireyler artık formel bir ibadethanenin üyesi olmaktan ziyade, küresel ağlar üzerinden esnek inanç formları tasarlamaktadır. Bu durum, dinin yalnızca kurumsal yapılardan ibaret olduğu yönündeki klasik sosyolojik kabulleri derinden sarsmaktadır. Modernitenin getirdiği iddia edilen rasyonel aydınlanma, inancı yok etmemiş, aksine onu daha çeşitli ve karmaşık bir hale getirmiştir. Algoritmaların ve dijital platformların sunduğu yeni alanlar, inancın gündelik hayatla bütünleşmesine imkan tanımaktadır. Sınırların eridiği bu akışkan zemin, dindarlığın doğasını pasif bir aidiyetten aktif bir inanç inşa sürecine dönüştürmüştür. Böylece, yepyeni bir sosyolojik gerçeklik ve dijital maneviyat alanı ortaya çıkmıştır.

Özellikle dijital yerliler olarak adlandırılan yeni kuşaklar, bu devasa dönüşümün tam merkezinde yer almaktadır (Stefanov, Terzieva ve Banabakova, 2018). Onlar için sanal ve fiziksel alan ayrımı tamamen ortadan kalkmış durumdadır. İnternet, bu nesiller için sadece bir sosyalleşme aracı değil, aynı zamanda temel bir değer üretim merkezidir. Dolayısıyla yeni kuşakların dindarlık algısı, dijital dünyanın sunduğu çoğulcu ve etkileşimli yapıdan bağımsız düşünülemez.

Geleneksel din sosyolojisi yaklaşımları, sekülerleşme teorileri bağlamında dinin modern toplumda kamusal alandan çekileceğini öngörmüştür. Hatta bazı kuramcılar, teknolojik ilerlemenin dini inançları tamamen yok edeceği yanlıgısına düşmüşlerdir. Ancak güncel ampirik veriler ve teorik

yaklaşımlar, dinin yok olmaktan ziyade form değiştirdiğine açıkça işaret etmektedir (Luckmann, 1967). Modern birey, anlam arayışını sürdürmekte fakat bu arayışı kurumsal kanalların dışında gerçekleştirmektedir. Dijital platformlar, bu yeni tip maneviyatın en önemli taşıyıcısı ve üreticisi konumuna gelmiştir. Sekülerleşme, dinin bitişi değil, onun bireyselleşerek yeniden üretildiği bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda, internetin üçüncü mekan işlevi görmesi son derece kritik bir olgudur (Campbell, 2012). Bireyler, ev ve iş yeri dışındaki bu sanal alanlarda kendi ruhsal ihtiyaçlarını giderecek topluluklar bulabilmektedir. Fiziki dünyada yan yana gelmesi imkansız olan farklı inanç grupları, dijital forumlarda çok kolay bir şekilde etkileşime geçmektedir. Bu etkileşim, katı dogmaların esnemesine ve melez dini pratiklerin ortaya çıkmasına yol açar. Geleneksel otoritelerin bu alan üzerindeki kontrolü her geçen gün daha da zayıflamaktadır. İnananlar, kendi manevi rotalarını çizmekte çok daha özgür bir hareket alanına sahip olmuşlardır. Bu sanal özgürlük, modern din sosyolojisinin en çok tartışılan ve araştırılan konularından biri haline gelmiştir. Bireyler artık kendilerini tek bir dogmatik anlatının sınırları içine hapsedmek yerine, farklı felsefi ve dini geleneklerden beslenen eklektik bir anlam haritası oluşturmaktadır. Bu durum, sanal cemaatlerin fiziksel cemaatlere kıyasla çok daha akışkan, geçici ve amaca yönelik şekillenmesine zemin hazırlar. İnananlar, sanal dünyadaki dini gruplara istedikleri an dahil olup, ilgilerini kaybettiklerinde hiçbir toplumsal baskı veya dışlanma korkusu hissetmeden bu gruplardan ayrılabilirler. Dijital platformların sağladığı bu anonimlik ve esneklik, özellikle genç kuşakların dini otoriteyi sorgulama cesaretini artırmaktadır. Kutsal olanın geleneksel tekelden çıkarak kitlelerin erişimine ve yorumuna açılması, inancın yeniden bireyselleşmesini hızlandıran en önemli faktörlerden biri olmuştur. Nihayetinde bu yeni sosyalleşme biçimi, dinin toplumsal hayattan tamamen silinmediğini ancak kurumsal duvarların ötesine taşarak çok daha melez bir yapıya dönüştüğünü kanıtlamaktadır. Araştırmanın temel motivasyonu, bu dijital ve kuşaksal değişimin dinamiklerini bütüncül bir yaklaşımla anlamlandırmaktır. Günümüze kadar yapılan pek çok çalışma, ya sadece dijitalleşmeye ya da sadece kuşak farklarına odaklanmıştır. Ancak bu iki olgunun birbirini nasıl beslediği ve dönüştürdüğü konusu genellikle araştırmalarda göz ardı edilmiştir. Özellikle Türkiye gibi hızlı bir kültürel değişimden geçen toplumlarda, bu senteze duyulan ihtiyaç çok daha belirgindir (Nişancı, 2023). Bu çalışma, söz konusu teorik ve ampirik boşluğu doldurmayı misyon edinmiştir.

Bu sistematik derlemenin temel amacı, çevrimiçi ve çevrimdışı hayatın iç içe geçtiği yeni medya ekosisteminde farklı kuşakların dini kimliklerini nasıl kurduklarını detaylıca incelemektir. Araştırma, hiyerarşik kurumsal dinden, bireyselleşmiş ve dijital ağlarla desteklenen akışkan dindarlık formlarına doğru yaşanan köklü geçişi analiz etmektedir. Küresel ve ulusal veriler ışığında, dindarlığın geçirdiği bu yapısal dönüşümün temel sosyolojik nedenleri tartışılacaktır. Elde edilen bulgular, geleceğin din sosyolojisi projeksiyonlarına ve politika yapıcılarına önemli bir zemin hazırlayacaktır.

Bu çalışma, alanında yapılmış olan öncü araştırmaları uluslararası PRISMA kılavuzuna uygun olarak sistematik bir biçimde derlemektedir (Page vd., 2021). Çalışmanın önemi, dağınık halde bulunan nitel ve nicel bulguları kuşak teorisi perspektifinden tek bir havuzda bir araya getirmesinde yatmaktadır. Böylece, yeni nesillerin karmaşık inanç dünyalarına dair çok daha net ve bilimsel bir fotoğraf çekilmesi hedeflenmektedir (Yılmaz, 2021). Araştırmada, sadece soyut teorik tartışmalarla yetinilmeyip somut saha verilerine de geniş yer verilecektir. Özellikle yayımlanmış olan Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık gibi geniş örneklemli güncel araştırmaların sonuçları merkeze alınacaktır (Nişancı, 2023). Ayrıca, Pew Araştırma Merkezi'nin küresel eğilimleri yansıtan devasa verileriyle ulusal veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir (Pew Research Center, 2025). Bu sayede, Türkiye'deki dindarlık değişiminin küresel trendlerle olan benzerlikleri ve bölgesel farklılıkları bilimsel bir zeminde ortaya konulacaktır. Nihai olarak, bu araştırmanın hem akademi camiasına hem de gençlik politikaları üreten kurumlara ciddi bir rehberlik etmesi beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, literatür taramalarının şeffaf, nesnel ve tekrarlanabilir bir biçimde raporlanmasını sağlayan PRISMA 2020 güncellenmiş yönergeleri temel alınarak tasarlanmış ve yürütülmüştür. Araştırma kapsamında Web of Science, Scopus, DergiPark ve Pew Research Center veri tabanlarında dijital din, ağ yapılı din, kuşak teorisi, Z kuşağı ve dindarlık gibi anahtar kelimeler kullanılarak kapsamlı bir tarama gerçekleştirilmiştir. Sistematiik incelemeye dahil edilme kriterleri kapsamında, son on yıl içerisinde yayınlanmış hakemli akademik makaleler ve geniş örneklemli ampirik saha araştırma raporları seçilmiştir. Kuşak farklılıkları ile dijitalleşme ilişkisini inceleyen ve yalnızca Batı merkezli değil, Türkiye örneklemini de içeren sosyolojik araştırmalar

önceliklendirilmiştir. Dahil etme kriterlerini karşılayan nicel raporlar ve nitel araştırmalar, tematik sentez yöntemiyle bir araya getirilerek kavramsal çerçeve ve ampirik bulgular olmak üzere iki ana ekseninde raporlanmıştır.

Bu sistematik derleme çalışması, nitel ve nicel verilerin bir arada harmanlandığı çok boyutlu bir analiz süreci içermektedir. Araştırma sürecinde, seçilen veri tabanlarından elde edilen makaleler ve saha raporları öncelikle bağımsız araştırmacılar tarafından başlık ve özet taramasından geçirilmiştir. Dahil edilme kriterlerini tam olarak karşılayan metinli çalışmalar, içerik analizi ve tematik sentez yöntemleri kullanılarak derinlemesine incelenmiştir. Özellikle Türkiye'nin özgün sosyolojik yapısını yansıtan TİDA ve KONDA raporlarındaki yerel veriler, küresel ölçekli Pew raporlarıyla sistematik bir şekilde karşılaştırılmıştır (KONDA Araştırma, 2024; Nişancı, 2023; Pew Research Center, 2025). Verilerin sentezlenmesi aşamasında Akışkan Din ve Ağ Yapılı Din gibi modern teorik çerçeveler analitik bir mercek olarak kullanılmıştır (Campbell, 2012; de Groot, 2008). Böylece, kuşaklar arası dindarlık farklarının salt istatistiksel bir veri olmaktan çıkarılıp sosyolojik bir nedensellik zeminine oturtulması sağlanmıştır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KUŞAKLAR, DİJİTAL KÜLTÜR VE AKIŞKANLIK

3.1. Kuşak Sosyolojisi ve Dini Dönüşüm

Nesiller arası değer farklılaşmasını anlamak için en temel teorik çerçevelerden birini kuşak sosyolojisi sunar. Bu sosyolojik teoriye göre kuşaklar, aynı tarihsel dönemde doğan ve ortak toplumsal krizleri deneyimleyerek benzer bir bilinç geliştiren büyük sosyal birimlerdir. Bu derinlemesine yaklaşım, dijitalleşme gibi radikal değişimleri tecrübe eden yeni nesillerin dini algılarını neden eski nesillerden tamamen farklı kurduklarını çok iyi açıklar. Karl Mannheim'a göre kuşak konumu, bireylerin toplumsal yapı içerisindeki tarihsel yerini belirleyerek onların dünyayı algılama biçimlerini doğrudan şekillendirir (Mannheim, 1952). Bu doğrultuda, nesillerin dindarlık tasavvurlarındaki değişimler basit bir yaşlanma belirtisi değil, maruz kalınan dönemsel koşulların ve teknolojik devrimlerin yapısal bir sonucudur (Odabaşı, 2022). Küresel ölçekte yapılan değerlendirmeler, tarihsel döngülerin ve yaşanan büyük krizlerin ardından gelen kuşakların, kendilerinden önceki kurumsal yapılara derin bir şüpheyile yaklaştığını göstermektedir (Strauss ve Howe, 1991). Dolayısıyla dijital çağın içine doğan gençlerin geleneksel dini otoriteleri reddederek kendi bireysel inançlarını kurgulamaları, sosyolojik açıdan beklenen bir kuşaksal reaksiyondur.

(Campbell ve Bellar, 2023). Bu nedenle kuşak sosyolojisi, geleneksel din aktarımının neden kesintiye uğradığını ve yeni medya ekosisteminin inanç inşasında nasıl baskın bir aktör haline geldiğini anlamak için vazgeçilmez bir analitik araçtır (de Groot, 2008). Sosyologların güncel çalışmalarında sıkça vurguladığı üzere, Sessiz Kuşak ve Bebek Patlaması kuşağı geleneksel dini değerlere son derece güçlü bir bağlılık gösterir (Odabaşı, 2022). Bu yaşlı kuşaklar için din, hayatın tüm alanlarını baştan sona düzenleyen merkezi bir referans kaynağı ve sarsılmaz bir otoritedir. X kuşağı ise bu katı geleneksel yapı ile modernite arasında sıkışmış, geçiş dönemi özellikleri taşıyan ilginç bir nesildir. Onlar, hem eski köklü ritüelleri koruma eğiliminde olmuş hem de toplumsal bireyselleşmenin ilk tohumlarını atmışlardır.

Ancak içine doğdukları dijital ekosistemle şekillenen Y ve Z kuşakları, din algısını tamamen bireysel özgürlükler üzerinden şekillendirmektedir. Bu gençler, kendilerini tek bir dogmatik sisteme katı bir şekilde hapsedmek yerine farklı inançlardan sentezler yapmayı tercih ederler. Şekilsel ibadetlerden ve kurumsal dayatmalardan ziyade, içsel anlama ve derin bir maneviyata yönelmeleri en belirgin sosyolojik özellikleridir. Onlar için kutsal değerler, yukarıdan aşağıya inen tartışılmaz bir buyruk değil, tamamen kişisel tecrübeyle keşfedilen bir değerdir. Bu nedenle kurumsal kiliselere, camilere veya havralara olan organik aidiyetleri her geçen yıl giderek zayıflamaktadır.

Genç kuşakların bu kurumsal çözülme eğilimi, sosyolojik literatürde inancın tek bir pakete bağlı kalmaksızın bireysel olarak derlenmesi anlamına gelen "bileşenlerine ayrılmış inanç" (faith unbundled) kavramıyla açıklanmaktadır (Pew Research Center, 2025). Küresel ölçekte yapılan araştırmalar, Y kuşağının önemli bir kısmının kendisini geleneksel anlamda "dindar" olarak tanımlamak yerine "manevi" (spiritual) olarak görmeyi tercih ettiğini ortaya koymaktadır (Pew Research Center, 2025). Bu durum, bireylerin kurumsal dini yapılardan kopsalar dahi aşkınlık arayışlarını sürdürdükleri Grace Davie'nin meşhur "aidiyetsiz inanç" (believing without belonging) kavramsallaştırmasını doğrudan doğrulamaktadır (Davie, 1990). Danièle Hervieu-Léger'in vurguladığı nesiller arası din hafızası zincirinin kırılması, dijital ağların gelişimiyle birlikte gençlerin geleneği sürdürme motivasyonunu asgari düzeye indirmektedir (Hervieu-Léger, 2000). Gençler, ebeveynlerinden miras kalan inanç kalıplarını sorgulamaksızın kabul etmek yerine, internet ortamındaki çok sesli bilgi akışı içerisinde kendi inanç profillerini seçmecici bir brikolaj mantığıyla kurmaktadır (de Groot, 2008). Bu bağlamda dijital mecralar, kurumsal dinlerin

mutlak hakikat iddialarına karşı yatay ve çok sesli bir müzakere alanı sunmaktadır (Campbell, 2012). Yeni nesiller, çevrimiçi etkileşimler vasıtasıyla geleneksel otoritelerin denetiminden sıyrılarak inancı gündelik yaşamın seküler kaygılarıyla sentezleyebilmektedir (Campbell ve Bellar, 2023). Bireyselleşmenin zirve yaptığı bu akışkan zemin, dindarlığın kurallar bütünü olmaktan çıkıp kişisel bir anlatısal kimliğe bürünmesine zemin hazırlar (de Groot, 2008). Sonuç olarak, formel aidiyetlerin eridiği bu yeni çağda Y ve Z kuşakları, dini dogmatik bir miras olarak değil, sürekli revize edilen bir yaşam projesi olarak konumlandırmaktadır (Luckmann, 1967). Bu dönüşüm, inancın toplumsal hayattan bütünüyle silinmesini öngören doğrusal sekülerleşme tezlerinin aksine, dinin akışkan formlarda varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Bauman, 2000).

Türkiye'de yapılan güncel ampirik saha araştırmaları da küresel düzeydeki bu bireyselleşme ve kurumsal kopuş eğilimlerinin yerel yansımalarını son derece çarpıcı istatistiklerle ortaya koymaktadır (Nişancı, 2023) . Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık Araştırması bulgularına göre, 18-24 yaş aralığındaki genç Z kuşağında Allah inancına sahip olmadığını, deist veya agnostik olduğunu belirtenlerin oranı %11'e ulaşarak Türkiye ortalamasının iki katına çıkmıştır (Nişancı, 2023). Aynı araştırmada dikkat çeken bir diğer husus, eğitim seviyesi ile alternatif inanç yönelimleri arasında kurulan doğrudan doğrusal korelasyondur (Nişancı, 2023). Tüm eğitim grupları içerisinde kendisini "deist" kimlik kategorisine en yakın hisseden grubun %15 oranıyla üniversite öğrencileri olması bu durumun en somut kanıtıdır (Nişancı, 2023) . Benzer şekilde, Necmettin Erbakan Üniversitesi tarafından yürütülen kapsamlı bir Z kuşağı araştırmasında, gençlerin %82,8'inin teist olduğu saptansa da deizmin %13,1'e ulaştığı görülmüştür (Erbakan Üniversitesi, 2025). Söz konusu çalışmada, annenin eğitim düzeyi yükseldikçe gençlerin teizm puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde düştüğü, buna mukabil deizm, agnostisizm ve ateizm puanlarının arttığı saptanmıştır (Erbakan Üniversitesi, 2025). Bu durum, sosyokültürel sermayenin ve modern eğitimin geleneksel din aktarım modelleri üzerindeki sarsıcı ve sekülerleştirici etkisini gözler önüne sermektedir (Nişancı, 2023). Coğrafi ve bölgesel dağılım incelendiğinde ise inançsızlık ve alternatif inanç formlarının özellikle Türkiye'nin batı kesimlerinde (Ege ve Batı Marmara) dramatik bir yükseliş ivmesi yakaladığı gözlemlenmektedir (Nişancı, 2023) . KONDA tarafından Ekim 2024'te gerçekleştirilen Hayat Tarzları araştırması da dindarlık oranlarındaki bu tarihsel erimeyi net bir şekilde tescillemektedir (KONDA Araştırma, 2024) . Son 17 yıllık süreçte kendisini doğrudan "dindar" olarak tanımlayanların oranı %55'ten

%46'ya gerilerken, "ateist ve inançsız" bireylerin oranı %2'den %8'e fırlamıştır (KONDA Araştırma, 2024) . Bu istatistiksel erozyon, genç kuşakların dini kimliklerini tanımlarken geleneksel kurumsal kalıplardan ne denli uzaklaştıklarını açıkça kanıtlamaktadır (KONDA Araştırma, 2024). Bütün bu ampirik veriler bir arada değerlendirildiğinde, yeni nesillerin dini kuralların şekilsel dayatmasını reddederek tamamen kendilerine özgü, merkezsiz bir dindarlık inşa ettikleri sosyolojik bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Nişancı, 2023).

Z kuşağının ardından hızla gelen Alfa kuşağı ise, insanlık tarihinin tamamen yirmi birinci yüzyılda doğan ilk nesli olarak literatürdeki yerini şimdiden almıştır (Demirel, 2020). İnternetin, akıllı cihazların ve yapay zekanın içine doğan bu teknoloji nesli, dijital araçlarla ontolojik bir bağ kurmuştur (Stefanov vd., 2018). Onlar için bilgiye anında ve şeffaf bir şekilde ulaşabilmek, geleneksel otoritelerin onlara aktaracağı tarihsel anlatılardan çok daha kıymetlidir. Bu nesil, kapsayıcı bir küresel vatandaşlık bilinciyle yetişmekte ve ayrıştırıcı dogmaları temelden reddetmektedir (Demirel, 2020). Hatta teknolojik iyimserlikleri o denli şaşırtıcı boyutlardadır ki, bazı araştırmacılar onların hastalık ve ölümü bile salt tıbbi bir sorun olarak gördüklerini belirtmektedir (Demirel, 2020). Böylesi bir zihniyet, dinin temel fonksiyonlarından biri olan kötülük ve acıyı açıklama problemini kökten sarsmaktadır.

Tarihsel döngüler bağlamında yapılan araştırmalar, kriz sonrası dönemlerde manevi çalkantıların ve bireyciliğin kurumsal düzene kesin olarak meydan okuduğunu öne sürmektedir (Strauss ve Howe, 1991). Bu sosyolojik teoriye göre, her dönemin kendine has bir ruhsal iklimi vardır ve toplumlar periyodik olarak çok büyük uyanışlar yaşarlar. Günümüzde dijital ağların yarattığı muazzam etkileşim ortamı, tam da bu bireyci ve kuruma mesafeli maneviyat arayışının merkez üssü konumundadır. Yeni kuşaklar, eski düzenin yavaş yavaş çöktüğü bir kriz döneminin ardından kendi inanç sistemlerini adeta sıfırdan inşa etmektedirler. Bu inşa sürecinde teknoloji, yeni bir ruhsal uyanışın en güçlü katalizörü ve yönlendiricisi olarak işlev görmektedir. Nesiller arası bu derin uçurum, salt bir isyan değil, hızla değişen dünya şartlarına verilen zorunlu bir sosyolojik tepkidir. Sonuç itibarıyla, kuşakların inanç evrimi, insanlık tarihinin gördüğü en keskin ve en hızlı paradigma kaymalarından birisidir.

3.2. Akışkan Din ve Hafıza Zincirinin Kırılması

Geleneksel dönemde dinin toplumu koruyan kutsal bir şemsiye işlevi gördüğü, ancak moderniteyle birlikte bu homojen ve koruyucu yapının parçalandığı uzun süredir bilinmektedir (Berger, 1967). Modern çağda bireyler, tek bir dinin sunduğu güvenlik kalkanının altından çıkarak devasa ve çoğulcu bir inanç pazarına giriş yapmışlardır. Sosyolojik teoriler seküler çağı tanımlarken, inancın artık doğuştan gelen varsayılan bir gerçeklik değil, tamamen tercih edilebilir bireysel bir seçenek olduğunu önemle vurgular. Bu durum, bireyin kendi anlam dünyasını hiçbir baskı olmadan kendi iradesiyle seçmek zorunda kaldığı ağır bir varoluşsal sorumluluk yaratmıştır. Bu yeni süreçte, inanç sistemleri artık kuşaktan kuşağa aktarılan sarsılmaz bir miras olmaktan ziyade, tüketici tercihlerine benzer bir "deneyimleme" pratiğine dönüşmüştür. Birey, kendi manevi kimliğini oluştururken dijital çağın sunduğu sınırsız içerik arasından dilediği unsurları cımbızla seçip birleştiren özgün bir "inanç mimarı" rolünü üstlenmektedir. Bu durum, dinin kurumsal otoritesini zayıflatırken, kişisel otantikliğin ve öznel deneyimlerin kutsallığını ön plana çıkarmaktadır. Geleneksel ritüellerin yerini alan bu yeni dijital maneviyat, aidiyeti fiziksel mekanlardan dijital cemaatlerin esnek ve geçici bağlarına taşımıştır. Dolayısıyla modern insan, dini artık bir varış noktası değil, yaşam tarzını yansıtan ve kimlik inşasını destekleyen bir aksesuar olarak yeniden konumlandırmaktadır. Böylece, dinin birey üzerindeki tanımlayıcı gücü azalmakta ve yerini büyük ölçüde bireyin kendi değerlerini yansıtan, değişken ve kişiselleştirilmiş bir inanç evrenine bırakmaktadır.

Yaşanan bu eşi benzeri görülmemiş durumu din hafızası zincirinin kırılması olarak oldukça çarpıcı bir biçimde tanımlamak mümkündür (Hervieu-Léger, 2000). Dijitalleşme ve küreselleşmeyle birlikte, aileden veya toplumdaki geleneksel dini aktarım çok ciddi bir kesintiye uğramıştır. Kurumsal otoriteden ve kadim gelenekten kopan din, kişinin kendi sentezlediği kişisel bir seçmeci inanç haline gelmiştir. Birey, artık geçmişin dogmatik mirasını sorgusuz sualsiz kabul etmeye zorlanan pasif bir alıcı değildir. Kendi hayat tecrübesine ve mantığına uygun bulduğu parçaları özenle birleştirerek yepyeni ve eklektik bir inanç sistemi kuran son derece aktif bir üreticidir.

Bu aktif üretim süreci, dinin statik bir yapıdan ziyade, bireyin kendi hayat akışına göre sürekli güncellenen dinamik bir yazılıma dönüşmesine yol açmaktadır. Eskiden bireyin kimliğini tanımlayan "geleneksel çerçeve", günümüzde yerini, kişinin her an yeniden kurgulayabileceği "dijital bir kimlik inşasına" bırakmıştır. Bu yeni formda inanç, köklerini geçmişin derinliklerinde değil, bugünün pratik ihtiyaçlarında ve dijital ağların sunduğu anlık tatmin mekanizmalarında

aramaktadır. Birey, çevrimiçi dünyanın sunduğu geniş yelpazede farklı geleneklerden parçalar devşirerek kendi inanç sentezini oluştururken, geleneksel yapıların önerdiği mutlak hakikat anlayışından da uzaklaşmaktadır. Söz konusu parçalı yapı, kişiye özgürlük alanı tanısa da aynı zamanda aidiyet duygusunun sürekli bir belirsizlik ve geçicilik içinde kalmasına neden olmaktadır. İnanç, artık bir toplumsal sözleşmenin gereği değil, bireysel özgünlüğü pekiştiren estetik ve psikolojik bir tercih olarak deneyimlenmektedir. Sonuç olarak, dini hafıza zincirinin kopuşu, bireyi kendi manevi yolculuğunda tamamen yalnız bırakırken, aynı zamanda onu geleneksel kısıtlamalardan arındıran yepyeni bir "özgürleşme" paradoksuyla karşı karşıya getirmektedir. Bu durum, din sosyolojisi açısından geleneksel tanımların artık işlevsiz kaldığı ve yeni kavramsal araçlara duyulan ihtiyacın her zamankinden daha acil olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu kopuş ve yeniden inşa süreci, dinin bireyselleşerek görünmeyen din formuna büründüğü teziyle de birebir örtüşmektedir (Luckmann, 1967). Bu tez, dinin antropolojik bir temelde insanın değerler ve anlamlar dünyasına aşkın bir şekilde geçiş yapması olduğunu kuvvetle savunur (Luckmann, 1967). Katı kurumsal yapıların hızla zayıfladığı modern dönemde, bu aşkınlık arayışı tamamen bireyin kendi içsel değer dünyasına doğru kaymıştır. Dini ritüeller, kamusal alandaki ezici görünürlüğünü kaybetmiş ve özel hayatın en mahrem köşelerine sessizce çekilmiştir. Kutsal, artık devasa katedrallerde veya gösterişli camilerde değil, bireyin doğayla kurduğu samimi ilişkide veya dijital bir forumda aranır hale gelmiştir. Bu şaşırtıcı görünmezlik, dinin yok oluşunu değil, aksine her yere sızabilen son derece esnek bir forma dönüştüğünü gösterir.

Akışkan modernite teorisini din alanına başarıyla uyarlayan çalışmalar, akışkan din kavramını literatüre kazandırarak büyük bir çığır açmıştır (Bauman, 2000; de Groot, 2008). Katı kurumsal aidiyetlerin, sarsılmaz sanılan asırlık dogmaların ve katı hiyerarşilerin çözüldüğü bu dijital çağda din, donmuş kalıplarından tamamen kurtulmuştur (de Groot, 2008). Sosyolojik analizlere göre akışkan din, esnek gençlik cemaatlerinde, seküler kurumlardaki manevi bakım hizmetlerinde ve popüler dijital kültür içerisindeki dindarlıkta hızla form değiştirerek yaşamaya devam etmektedir (de Groot, 2008). Bu durum, bireylerin kurumsal üyeliklerini resmi olarak sonlandırsalar da içsel manevi inançlarını güçlü bir şekilde sürdürdüklerine dikkat çeker. İnananlar, kilise veya cami gibi yapılara kayıtlı olmadan da evrendeki ilahi güce veya manevi bir düzene inanmaya tutkuyla devam etmektedir. Kısacası modern insan, dini kurumlara ait olmanın getirdiği ağır yükümlülükleri reddederken, inancın sunduğu psikolojik rahatlamayı ve varoluşsal anlam arayışını talep

etmektedir. Bu çelişkili gibi görünen yeni durum, aslında akışkan çağın en temel ve en belirgin sosyolojik karakteristiğidir.

3.3. Ağ Yapılı Din

Dijital din araştırmalarının önde gelen teorisyenleri, dijital ortamdaki dini pratiklerin geniş kültürde meydana gelen sosyolojik değişimlerin çok net bir yansıması olduğunu öne sürmüştür (Campbell, 2012). Teknolojinin dini pratikleri sadece sanal ortama aktarmadığını, inancın doğasını ve günlük hayatta uygulanma biçimini radikal şekilde değiştirdiğini savunurlar. İnternet, bir yandan dini kurumların sarsılmaz otoritesini zayıflatırken, diğer yandan bireylerin kendi manevi yollarını çizmeleri için benzersiz bir özgürlük alanı yaratmıştır.

İnancın dinamik sosyal ilişkiler aracılığıyla çevrimiçi olarak yaşanma biçimi, literatürde ağ yapılı din modeli ile detaylıca açıklanmaktadır (Campbell, 2012). Bu yenilikçi modele göre inanç, tek yönlü bir tebliğ süreci olmaktan çıkıp, çok yönlü ve sürekli etkileşime dayalı devasa bir ağ yapısına bürünmüştür. İnananlar, coğrafi sınırlamalara veya vize engellerine takılmaksızın kendi spiritüel arayışlarını küresel ölçekte şekillendirme imkanına kalıcı olarak kavuşmuşlardır. Böylece, dogmatik sınırların çok ötesinde melez, esnek ve anlık olarak güncellenebilen yepyeni bir dindarlık tecrübesi ortaya çıkmıştır.

Dijital araştırmalar, ağ yapılı dinin çevrimiçi ve çevrimdışı hayatı mükemmel bir şekilde iç içe geçiren beş temel özelliğinden bahseder (Campbell, 2012). Bunlar ağ bağlantılı cemaat, hikayeleştirilmiş kimlikler, yön değiştiren otorite, yakınsayan pratikler ve son olarak çoklu mekan gerçekliğidir (Campbell, 2012). Bu beş çarpıcı kavram, inancın dijital ekosisteme sadece basitçe kopyalanmadığını, aksine bu yeni ortamın dinamiklerine tam uygun olarak yeniden yaratıldığını kanıtlar. Fiziksel cemaatlerin katı ve değişmez kuralları, sanal cemaatlerin akışkan ve geçici doğasına zorunlu olarak uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Bu kaçınılmaz uyum süreci, dinin ontolojik yapısını derinden etkileyen ve kalıcı olarak dönüştüren muazzam bir güçtür.

Özellikle yön değiştiren otorite kavramı, geleneksel din adamlarının sanal dünyada yaşadığı derin otorite krizini çok net ve acımasız bir şekilde özetler. Dijital platformlarda dini bilginin toplumsal meşruiyeti, akademik unvanlardan ziyade içerik üreticisinin takipçi sayısına ve anlık olarak aldığı etkileşime göre belirlenmektedir. Bir sosyal medya fenomeni, binlerce yıllık kutsal dini bir metni kendi kişisel ve taraflı yorumuyla kitlelere saniyeler içinde kolayca ulaştırabilmektedir (Campbell

ve Garner, 2016). Bu durum, dini bilginin tabana yayılarak demokratikleşmesi olarak iyimser bir şekilde gör÷lse de, aynı zamanda çok büyük bir popülerleşme ve tehlikeli dezenformasyon riskini de beraberinde taşır. Din kurumu, hiçbir denetime tabi olmayan bu yeni nesil dijital yaratıcılar karşısında tekel olma özelliğini tamamen ve geri dönülemez biçimde yitirmiş durumdadır. İnternet, yüzlerce yıllık dini hiyerarşileri acımasızca dümdüz eden muazzam bir sosyolojik eşitleyici güç olarak devrede işlev görmektedir.

Sonuç olarak ağ yapılı din kavramı, dijital alanın inancın, aidiyetin ve kutsalın doğasının bütünüyle yeniden kurgulandığı çok aktif bir etkileşim alanı olduğunu tartışmasız bir biçimde ortaya koymaktadır (Campbell ve Bellar, 2023). Bireyler, çevrimiçi platformlarda sadece vaaz dinlemekle kalmaz, anında yorum yapar, başkalarıyla tartışır ve inancı kendi zihinsel filtrelerinden geçirerek yeniden üretirler. Çoklu mekan gerçekliği sayesinde, fiziki bir ibadethanede büyük bir huşuyla başlayan geleneksel bir ritüel, sosyal medyada paylaşılarak devasa sanal bir etkileşime saniyeler içinde dönüşebilmektedir. İnananlar, çevrimdışı hayatlarındaki seküler ve modern değerleri çevrimiçi manevi pratikleriyle ustalıkla harmanlayarak oldukça ilginç yakınsayan pratikler sergilerler. Tüm bu sayılan özellikler, modern toplumdaki dindarlığın nesilden nesile aktarılan durağan bir miras olmaktan tamamen çıktığını açıkça gösterir. İnanç, dijital ağlar üzerinde sürekli akan, her an şekil değiştiren ve her bir kullanıcının kişisel dokunuşuyla yeniden hayat bulan dinamik bir veriye evrilmiştir. Ağ yapılı din kavramı, geleceğin maneviyat tasavvurunu ve toplumların inanç kodlarını anlamak için elimizdeki en güçlü teorik anahtardır.

4. SİSTEMATİK DERLEME BULGULARI

Araştırmanın yöntem bölümünde belirtildiğı üzere, PRISMA 2020 yönergeleri doğrultusunda dahil edilme kriterlerini karşılayan nicel makaleler, nitel araştırmalar ve geniş örneklemlili saha raporları tematik sentez yöntemiyle analize tabi tutulmuştur. Literatür havuzundan elde edilen veriler derinlemesine okunarak kodlanmış, birbirini destekleyen bulgular kavramsal ağlar etrafında kümelendirilmiştir. Nitel sosyolojik kavramlar ile nicel saha istatistiklerinin çapraz analizi (cross-synthesis) neticesinde, modern dönemde dindarlığın dönüşümünü açıklayan iki temel tema saptanmıştır. İlgili bulgular, analize dahil edilen çalışmaların metodolojik ağırlıkları ve ortaya koydukları istatistiksel/kavramsal örüntüler bağlamında aşağıda detaylandırılmaktadır.

4.1. Tema 1: Kuşaksal Yer Değiştirme ve Dindarlığın Bireyselleşmesi

Sistematik derleme havuzundaki sosyodemografik araştırmalar analiz edildiğinde, teorik düzeyde tartışılan akışkanlık ve kuşaksal kopuş olgularının güncel istatistiksel saha verileriyle doğrudan ve çok net bir şekilde doğrulandığı saptanmıştır. Küresel ve ulusal ölçekli veri setleri üzerinden yapılan veri sentezi, kurumsal dinlerin tarihi bir gerileme dönemi yaşadığını açıkça göstermektedir. Bu sarsıcı gerileme, salt bir inanç kaybı olmaktan ziyade, inancın biçim ve adres değiştirmesi olarak kodlanmıştır.

İncelenen literatürdeki en geniş küresel veri setlerinden biri olan Pew Araştırma Merkezi'nin (2025) Amerika Birleşik Devletleri genelinde gerçekleştirdiği araştırmanın bulguları, bu büyük dönüşümün en önemli kanıtlarından biridir. İlgili raporun analizi, dindeki kurumsal gerilemenin temel motorunun, bireylerin fikir değiştirmesinden ziyade "kuşaksal yer değiştirme" mekanizması olduğunu bilimsel olarak doğrulamaktadır. Yani dindar yaşlı nesillerin doğal yollarla vefat etmesi ve yerlerini seküler eğilimli genç kuşakların alması, istatistiksel düşüşün temel bağımsız değişkeni olarak öne çıkmaktadır (Pew Research Center, 2025). Yaşlıların geride bıraktığı kurumsal boşluk, otoriteye mesafeli yaklaşan Y ve Z kuşakları tarafından doldurulmamaktadır.

Türkiye örneklemini merkeze alan ampirik araştırmaların bulgu matrisleri de küresel eğilimlerle yüksek bir paralellik göstermektedir. Ülke çapında hazırlanan *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık* araştırması analiz edildiğinde, toplumun büyük bir çoğunluğu ontolojik olarak Tanrı'ya inandığını belirtse de, yaş grupları arasında çok derin istatistiksel farklılıklar tespit edilmiştir. Örneğin, altmış beş yaş ve üzeri grupta Allah'a inanmayanların oranı istatistiksel hata payı düzeyinde sadece yüzde iki seviyelerinde kalırken; on sekiz ile yirmi dört yaş arası genç nesilde bu inançsızlık oranının belirgin bir ivmeyle fırlayarak yüzde on bire ulaştığı saptanmıştır (Nişancı, 2023).

Tematik sentez sürecinde, bu yaş farklılığının kendini dindar olarak tanımlama ve ibadet pratiklerinde çok daha dramatik boyutlara ulaştığı görülmüştür. Altmış beş yaş ve üzerindeki katılımcıların büyük çoğunluğu kendisini dindar olarak konumlandırırken, genç grupta bu oran yarıdan aşağıya kadar gerilemektedir (Nişancı, 2023). Düzenli namaz kılma oranlarına dair bulgular çapraz okumaya tabi tutulduğunda ise iki yaş grubu arasında neredeyse dört katı bulan devasa bir uçurum kodlanmıştır. Yaşlı nesilde düzenli ibadet edenlerin oranı son derece yüksek

iken, gençlerde bu oran ciddi anlamda beşte bire düşmektedir. Bu veriler, inancın varlığını korusa bile pratiklere dökölme ve kuruma bağlanma noktasında çok büyük bir erozyon yaşandığını net olarak gösterir.

Derleme kapsamındaki çalışmaların bulgu matrisleri incelendiğinde, eğitim seviyesi ile kurumsal dinden uzaklaşma arasında pozitif ve güçlü bir korelasyon olduğu kodlanmıştır; nitekim gençlerin bu kurumsal kopuşunun, eğitim seviyesi arttıkça ateizm ve deizm gibi alternatif inançlara yönelimi istatistiksel olarak anlamlı ve belirgin bir düzeyde artırdığı saptanmıştır. İlgili ampirik bulgular, üniversite gençliğinde deizm oranının ciddi boyutlara, yüksek lisans öğrencilerinde ise ateizm oranının zirveye çıktığını şüpheye yer bırakmayacak şekilde belgelemektedir (Nişancı, 2023). Sistematik taramaya dahil edilen Z kuşağı odaklı diğer yerel çalışmalar da bu örüntüyü desteklemektedir. Gençlerin geleneksel inançtan uzaklaşıp yeni arayışlara girmesi, annenin eğitim seviyesiyle doğrusal bir ilişki içindedir. Eğitimli ailelerin çocukları, dogmatik öğretileri daha fazla sorgulamakta ve akılcı, bireysel inanç sistemleri inşa etme eğilimi göstermektedir. Bu tematik bulgu, Türkiye'de dindarlığın sosyokültürel sermaye ile doğrudan bir etkileşim içinde kökten dönüştüğünü kanıtlar niteliktedir.

Boylamsal (longitudinal) bir perspektifle uzun vadeli eğilimleri inceleyen güncel hayat tarzları araştırmalarının veri sentezinde ise son on yedi yıllık süreçte yaşanan yapısal kırıma teyit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, geçmişte toplumda kendisini dindar olarak tanımlayanların oranı çok yüksek bir seviyeyken, günümüzde bu oranın istikrarlı bir şekilde gerilediği kodlanmıştır. Buna karşılık, kendisini ateist veya inançsız olarak tanımlayanların oranı aynı dönemde tam dört katlık bir artış göstermiştir. Ancak veriler arasındaki çapraz ilişkiler incelendiğinde en ilginç detay, "sofu" olarak tanımlanan en katı dindar kesimin kendi azınlık oranını istikrarlı bir şekilde korumasıdır (KONDA Araştırma, 2024). Analize alınan bu makro istatistiksel tablo, Türkiye toplumunun bütünüyle dinden kopmadığını, ancak merkezdeki dindar çoğunluğun yavaş yavaş inançlı ama kuruma mesafeli yepyeni, akışkan formlara kaydığını ispatlamaktadır.

4.2. Tema 2: Hikayeleştirilmiş Kimlikler ve Yön Değiştiren Otorite

Derlemeye dahil edilen nitel din sosyolojisi araştırmalarının ve dijital etnografi çalışmalarının içerik analizinde, inanç inşasının geleneksel cemaat yapılarından çıkarak sanal platformlara taşındığına dair güçlü bir tematik doygunluğa (thematic saturation) ulaşılmıştır. Literatürdeki

metinlerin kodlanması sürecinde, dijital kültürün dini kimliği bireyin tamamen kendi yazdığı bir senaryoya dönüştürdüğü kodlanmış ve "hikayeleştirilmiş kimlikler" (Campbell, 2012) kavramı, dijital inanç inşasını açıklayan en merkezi örüntülerden biri olarak öne çıkmıştır. Bireyler, sosyal medya hesapları üzerinden kendi inanç profillerini, beğendikleri ayetler, felsefi sözler veya spiritüel sembollerle seçmeci bir brikolaj mantığıyla kurmaktadır.

Nitel veri havuzundan elde edilen bulgular, kimliğin sanal ortama taşınmasıyla birlikte dini otorite algısında da son derece sarsıcı bir kırılma yaşandığını doğrulamaktadır (Campbell ve Garner, 2016). Sistematik tarama kapsamında çapraz okumaya tabi tutulan çalışmaların ortak kesişim noktası, geleneksel din adamlarının yerini büyük oranda sosyal medya fenomenlerinin ve dijital içerik üreticilerinin aldığı gerçeğidir. Binlerce takipçisi olan sıradan bir dijital dinleyici veya spiritüel rehber, hiyerarşik atamayla gelmiş eğitilmiş bir din görevlisinden çok daha fazla etki gücüne sahip olabilmektedir. Otorite inşası, kurumsal bir teolojiden ziyade dijital dünyanın etkileşim algoritmalarından ve anlık beğeni sayılarından beslenmektedir.

Tematik senteze göre bu durum, dini bilginin doğruluğunun algoritmik bir popülerite testine tabi tutulması anlamına gelmektedir. Literatürde, dini liderliğin iyi kurgulanmış bir video içeriğine veya sosyal medya postuna indirildiği sıklıkla raporlanmaktadır (Campbell ve Garner, 2016). Geleneksel kurumların, bilginin kaynağını kontrol etme gücünü kaybettikleri için bu yeni dijital ekosistemde büyük bir bocalama yaşadıkları ve yeni otorite figürlerine karşı savunmacı, ancak etkisiz bir tutum sergiledikleri kodlanmıştır.

Ayrıca, "ağ yapıli dinin" (Campbell, 2012) temel özelliklerini inceleyen çalışmaların meta-sentezi, sanal ve fiziksel mekanlar arasındaki sınırların eridiğini göstermektedir. Eskiden dini bir gruba aidiyet, fiziki mevcudiyeti zorunlu kılarken; günümüzde "çoklu mekan gerçekliğı" sayesinde bireyler dünyanın öbür ucundaki bir ritüele canlı yayın üzerinden rahatlıkla katılabilmektedir. Sanal cemaatlerin sağladığı esnek yapının (flexibility), toplumsal baskıdan uzak bir inanç deneyimi sunarak özellikle yeni nesiller için bir cazibe merkezine dönüştüğü literatürde yaygın olarak desteklenen bir bulgudur.

Bu dijital özgürlük alanı, tematik kodlama sürecinde "yakınsayan pratikler" olarak tanımlanan, bireylerin eklektik ritüeller sergilemesine zemin hazırlamaktadır (Campbell, 2012). Çalışmaların bulguları, inananların sadece teolojik konularla değil; iklim krizi, adil ticaret veya veganlık gibi

seküler temaları da dini ritüellerle harmanladığını kanıtlamaktadır. Kutsal ile seküler arasındaki bu hibrit yapı, klasik sosyolojik çerçevelerin sınırlarını esneterek dinin hayatın her alanına akışkan bir biçimde nüfuz ettiğini göstermektedir. Din, incelenen makalelerin genel mutabakatına (consensus) göre toplumdan silinmemekte; ancak bambaşka kodlarla, yepyeni sembollerle ve dijital ağların görünmez bağlarıyla yeniden dokunmaktadır.

Netice itibarıyla, sistematik derleme analizi sonucunda ortaya çıkan bu ikinci ana tema, kurumsal erimenin nedenlerini ve bireysel dindarlığın dijital ağlar vasıtasıyla nasıl hayatta kaldığını metodolojik olarak açıklamaktadır. Nitel çalışmaların bütünü, bu dijital devrimin inananları pasif itaatkarlardan "aktif inanç kurucularına" dönüştürdüğü hususunda birleşmektedir. Dijital kùltürün inancı yok eden bir düşman olmadığı, aksine bireyin kendi kutsal evrenini inşa edebilmesi için devasa bir inkübatör görevi gördüğü bu derlemenin en güçlü sosyolojik ve ampirik çıkarımıdır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

PRISMA kılavuzuna uygun olarak gerçekleştirilen bu sistematik derleme, dijital kùltürün dini kimlik inşası üzerinde kurucu bir rol oynadığını net bir biçimde kanıtlamaktadır. Araştırmamız, teknolojik ilerlemenin dini inançları yok edeceği yönündeki klasik sekülerleşme tezlerinin günümüz gerçekliğini açıklamada yetersiz kaldığını göstermiştir. Bireyler artık anlam arayışlarını tamamen reddetmek yerine bu arayışı daha esnek ve kişisel yollarla tatmin etme eğilimi sergilemektedir.

Geleneksel yapılar bireylerin bu yeni beklentilerine cevap vermekte oldukça zorlanmaktadır. Dolayısıyla teknoloji, insanlığın manevi ihtiyaçlarını ortadan kaldıran bir tehdit olmaktan ziyade bu ihtiyaçların yansıtıldığı yeni bir sahneye dönüşmüştür. Eski dönemin katı kuralcı dindarlık anlayışı yerini hızla bireyin kendi doğrularını merkeze aldığı bir inanç sistemine bırakmaktadır. Yaşanan bu yapısal değişim, inancın toplumsal hayattaki varlığını bitirmemekte ancak onun kodlarını baştan aşağıya yeniden yazmaktadır.

Din, modern toplumda kamusal alandan tamamen silinip yok olmamıştır. Aksine, bireyselleşmiş dijital ağlar aracılığıyla akışkan bir forma bürünerek sürekli olarak yeni baştan üretilmektedir (de Groot, 2008). Bu durum, inancın insanın ontolojik bir ihtiyacı olduğunu ve her türlü teknolojik devrime adapte olabileceğini ispatlar. İnsanlar tarih boyunca karşılaştıkları her büyük krizde veya teknolojik sıçramada inançlarını o günün şartlarına göre yeniden şekillendirmişlerdir. Dijital çağın

sunduğu sınırsız iletişim olanakları da bu adaptasyon sürecinin en güncel ve en güçlü aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanal dünyadaki anlık paylaşımlar ve etkileşimler, kutsal olanın gündelik yaşamın her anına sızmasını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle din, sadece haftanın belirli günlerinde ibadethanelere sıkıştırılan bir olgu olmaktan çıkarak sürekli deneyimlenen bir ruh haline evrilir. Sonuç olarak modern insan, teknolojik gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun içsel bir huzur ve aşkınlık hissi aramaktan asla vazgeçmemektedir.

Fiziksel sınırların ve hiyerarşik yapıların zayıfladığı bu yeni ekosistemde, inananlar kutsal ile olan bağlarını çok daha esnek zeminlerde kurgulamaktadırlar. Dijital mecralar, dini tecrübenin pasif bir şekilde aktarıldığı nötr bir araçtan ziyade, inancın aktif olarak inşa edildiği bir üçüncü mekan haline gelmiştir. Bireyler, kurumsal baskılardan uzak, kendi içsel seslerine daha çok kulak verebildikleri bu sanal alanları tercih etmektedir. Bu tercih, modern dindarlığın en temel ayırt edici özelliğidir. Özellikle otoritenin dikeyden yataya doğru kayması, bireylerin kendi manevi otoritelerini ilan etmelerine olanak tanımaktadır. İnananlar artık sadece kendilerine sunulanı kabul eden değil, bizzat içeriği üreten ve yorumlayan aktif öznelerdir. Sanal platformlardaki bu yatay ve eşitlikçi yapı, geleneksel kurumların tekeli bilgi üretimine karşı çok güçlü bir alternatif oluşturmaktadır. İnsanlar, hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan dünyanın dört bir yanındaki farklı felsefelerle doğrudan temas kurabilmektedir. Bu doğrudan temas, inancın sınırlarını genişleterek onu çok daha kapsayıcı ve evrensel bir boyuta taşımaktadır.

Bu yapısal dönüşümü açıklamak için en güçlü analitik araçlardan biri, akışkan modernite ve akışkan din kavramlarıdır (Bauman, 2000; de Groot, 2008). Katı kurumsal aidiyetlerin çözüldüğü bu çağda din; popüler kültürün, seküler kurumların ve dijital ağların içine sızarak hayatta kalmaktadır (de Groot, 2008). Bireyler artık aşkınlık arayışlarını hazır sunulan dogmatik paketler üzerinden değil, kendi kurguladıkları eklektik değerler bütünü üzerinden şekillendirmektedirler (Luckmann, 1967). Bu esneklik, inancın dogmatik kalıplardan sıyrılıp her türlü yeni dijital kaba kolayca uyum sağlamasına muazzam bir zemin hazırlamaktadır. Sonuç olarak akışkanlık metaforu, dindarlığın melez, kişiye özgü ve sınırları geçirgen yeni doğasını mükemmel bir şekilde özetler (de Groot, 2008).

Bireyin akışkanlaşan bu manevi arayışı, sanal dünyada ağ yapılı bir form kazanarak yepyeni kimliklenme pratikleri ortaya çıkarmaktadır (Campbell, 2012). Çevrimiçi platformlarda özenle kurgulanan hikayeleştirilmiş kimlikler, geleneksel otorite figürlerinin toplum üzerindeki gücünü

kırmaktadır (Campbell ve Garner, 2016). Dini bilginin meşruiyeti, artık geniş kitlelerin anlık onayına ve algoritmik etkileşimlere bağılı hale gelmiştir. Aynı zamanda coğrafi sınırları aşan ağ bağılantılı cemaatler, fiziksel olarak bir araya gelemeyen bireylere küresel bir sosyalleşme ve dayanışma imkanı sunar. İnternetin kutsal ve seküleri ustalıkla iç içe geçiren bu yapısı, dini ritüellerin popüler kùltürle sentezlendiğı melez pratiklerin doğmasına da öncülük eder. Böylece inanç, statik bir miras olmaktan çıkarak etkileşimli bir performans sanatına dönüşür.

Toplumsal ölçekte yaşanan tüm bu teorik değışimler, güncel ampirik araştırmaların net istatistiksel verileriyle de doğrudan desteklenmektedir. Küresel çapta yapılan geniş ölçekli ölçekli araştırmalar, kurumsal dinlerdeki kan kaybının büyük oranda kuşaksal yer değıştirme mekanizmasıyla gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Pew Research Center, 2025). Yaşlı ve geleneksel dindar kuşakların yerini, dijital çağın içine doğan ve otoriteye şüpheyle yaklaşan yeni nesiller almaktadır. Bu demografik değışim, kurumsal dinin aidiyet fonksiyonunu ve toplumsal denetim gücünü geri dönülemez bir biçimde zayıflatmaktadır. İstatistikler, dinin kurumsal bir çöküş yaşarken bireysel alanda maneviyat formunda yaşamaya devam ettiğini gösterir. Bu durum, din sosyolojisi araştırmalarında sayısal verilerin ötesindeki nitel dönüşümlerin de ne kadar hayati olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla araştırmacılar, dindarlığı ölçerken artık geleneksel soruların ötesine geçmek zorundadır.

Türkiye özelindeki saha araştırmaları da bu küresel eğilimlerin yerel yansımalarını son derece çarpıcı bir tabloyla sunmaktadır. Geniş çaplı araştırmalar, toplumun genel inanç seviyesinde ani bir çöküş olmasa dahi, kurumsal dindarlıktan ciddi bir kopuş yaşandığını belgeler (KONDA Araştırma, 2024; Nişancı, 2023). Genç kuşaklarda, özellikle de yirmi dörde kadar olan yaş aralığındaki üniversite gençliği arasında, deizm ve ateizm gibi alternatif yönelimlerin belirgin şekilde yükselmesi son derece manidardır (Nişancı, 2023). Bu istatistiksel artış, geleneksel din aktarım modellerinin ve devlet destekli din eğitimi politikalarının derin bir krizde olduğuna işaret etmektedir. Gençler, kendilerine yukarıdan aşağıya dikte edilen dogmatik söylemler yerine, kendi sorgulamalarıyla ulaşabildikleri akılcı maneviyat arayışlarına yönelmektedirler. Aileden tevarüs edilen inanç, yerini bireysel okumalar ve dijital tartışmalarla şekillenen inşa edilmiş bir inanca bırakmaktadır. Bu tablo, Türkiye gibi muhafazakar dinamikleri güçlü olan bir toplumda bile dijitalleşmenin ne denli sarsıcı bir dönüştürücü güce sahip olduğunu açıkça kanıtlar.

Tüm bu veriler ışığında, dindarlığın demografik taşıyıcılarının değişmesiyle birlikte, geleceğin toplumlarında inancın tamamen şekil değiştireceğini rahatlıkla öngörebiliriz. Z kuşağının ardından gelen Alfa neslinin yetişkinliğe erişmesiyle, yapay zeka ve transhümanizm gibi olgular inanç dünyasını çok daha derinden sarsacaktır. İnsan ömrünün uzatılması veya yapay zekanın ahlaki kararlar alması gibi konular, geleneksel teolojinin sınırlarını zorlayan yeni tartışma alanları açacaktır. Böylesi bir gelecekte, dini kurumların sadece savunmacı bir refleks geliştirmesi onların marjinalleşmesini daha da hızlandırmaktan öteye geçmeyecektir. Dini yapıların, dijital kültürün dayattığı bu merkezlessiz, seçmeci ve çok sesli yapıya direnmek yerine onu anlamaya çalışmaları elzemdir. Anlam arayışı insan doğasının ayrılmaz bir parçası olduğuna göre, dinin bu arayışa cevap verecek yeni ve kapsayıcı diller üretmesi hayati önem taşır. Aksi takdirde, kurumsal yapılar giderek izole olmuş küçük ve marjinal grupların elinde katılaşacak, geniş kitleler ise tamamen aidiyetsiz inanç formlarına kayacaktır. Gelecekte dindarlık, bir kuruma üye olmakla değil, evrensel insani değerlerle uyumlu bir manevi pratik sergilemekle eşanlamlı hale gelecektir.

Sonuç itibarıyla dijitalleşme süreci, dinin insan hayatındaki varlığını sonlandırmamış ancak onun tecrübe edilme ve topluma aktarılma dinamiklerini baştan aşağıya değiştirmiştir. Modern öncesi dönemin hiyerarşik ve sınırları kesin olarak çizilmiş din anlayışı, artık miadını doldurmuş görünmektedir. Sınırların muğlaklaştığı ve otoritenin dağıldığı bu yeni medya çağında din, katı ve dokunulmaz bir miras olmaktan çıkmıştır. Artık inanç, bireylerin kendi zihinsel filtrelerinden geçirerek, seçerek ve birleştirerek sürekli olarak işledikleri dijital bir veriye, esnek bir maneviyat portföyüne dönüşmüştür. Bu radikal dönüşüm, akademik literatürde kullanılan sekülerleşme ve dindarlık gibi birbirini dışlayan zıt kutuplu ikiliklerin de gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Görünen odur ki, insanlık tamamen dinsiz bir çağa doğru ilerlememektedir, ancak dindar olmanın koşulları bütünüyle yeniden yazılmaktadır. Yeni koşulların yazıldığı ana mecra ise, hiçbir otoritenin tam olarak kontrol edemediği küresel dijital ağlardır. Bu nedenle, din sosyolojisinin gelecekteki en önemli laboratuvarı fiziksel ibadethanelerden ziyade sosyal medya platformları, sanal gerçeklik evrenleri ve çevrimiçi forumlar olacaktır. Araştırmacılar, bu sanal laboratuvarlarda yeşeren yeni inanç formlarını ön yargısız bir biçimde okuyabilmek için teorik merceklerini sürekli olarak güncellemelidirler. Araştırmamız, bu karmaşık dönüşümün ancak akışkanlık ve ağ yapısı gibi güncel ve esnek teorik modellerle doğru bir şekilde anlaşılabilceğini ortaya koyarak alana önemli bir katkı sunmayı hedeflemiştir.

Gelecekte yapılacak olan din sosyoloj ve psikolojisi çalışmaları, özellikle yapay zeka, sanal evrenler ve artırılmış gerçeklik gibi yeni nesil teknolojilerin inanç ekosistemini ontolojik düzeyde nasıl etkilediğine odaklanmalıdır. Algoritmaların bireylerin inanç eğilimlerini yönlendirme kapasitesi, henüz tam olarak keşfedilmemiş devasa bir araştırma evrenidir. Ayrıca, dijital ortamlarda oluşan bu yeni maneviyat biçimlerinin bireylerin ruh sağlığı ve psikolojik iyi oluşları üzerindeki uzun vadeli etkileri de kapsamlı boylamsal çalışmalarla incelenmelidir. Geleneksel kurumların dijital dünyaya entegrasyon çabaları ve bu çabaların yeni kuşaklar nezdindeki inandırıcılığı, politika yapıcılar için kritik veriler sunacaktır. Eğitim sistemlerinin, gençlerin bu karmaşık dijital inanç evreninde sağlıklı bir anlam inşası gerçekleştirebilmeleri için dogmatik ezberlerden sıyrılıp eleştirel düşünciyi merkeze alması kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Aileler, eğitimciler ve din görevlileri, gençleri yargılamak yerine onların dijital dünyada kurdukları bu yeni üçüncü mekanları anlamak için samimi bir çaba göstermelidir. Nihayetinde inanç, insanın varoluşsal yalnızlığını giderme ve evrenle anlamlı bir bağ kurma arzusunun en köklü tezahürüdür. Formlar, araçlar ve mekanlar ne kadar değişirse değişsin, bu kadim arayış insanlık var oldukça dijital veya fiziksel her türlü zeminde kendine yeni yollar bulmaya devam edecektir. Bizlere düşen görev ise, bu yepyeni yolları klasik ezberlerle kapatmak yerine, sosyolojik bir vizyonla aydınlatmak ve anlamlandırmaktır.

KAYNAKÇA

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.

Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Doubleday.

Campbell, H. A. (2012). Understanding the relationship between religion online and offline in a networked society. *Journal of the American Academy of Religion*, 80(1), 64–93.

Campbell, H. A., & Bellar, W. (2023). *Digital religion: The basics*. Routledge.

Campbell, H. A., & Garner, S. (2016). *Networked theology: Negotiating faith in digital culture*. Baker Academic.

Davie, G. (1990). Believing without belonging: Is this the future of religion in Britain?. *Social Compass*, 37(4), 455-469.

- de Groot, K. (2008). Three types of liquid religion. *Implicit Religion*, 11(3), 277–296.
- Demirel, Z. H. (2020). Çalışma hayatında geleceğin insan kaynağı: Alfa kuşağı. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(31), 1803-1817.
- Erbakan Üniversitesi. (2025, 26 Mart). Z kuşağı gençlerin inanç biçimleri incelendi. Erbakan Üniversitesi Kurumsal Haberler. <https://erbakan.edu.tr/tr/haber/z-kusagi-genclerin-inanc-bicimleri-incelendi>
- Hervieu-Léger, D. (2000). *Religion as a chain of memory* (S. Lee, Çev.). Rutgers University Press.
- KONDA Araştırma. (2024). *Hayat tarzları araştırması (2008-2024)*. KONDA Araştırma ve Danışmanlık.
- Luckmann, T. (1967). *The invisible religion: The problem of religion in modern society*. Macmillan.
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. P. Kecskemeti (Ed.), *Essays on the sociology of knowledge* içinde (s. 276-322). Routledge & Kegan Paul.
- Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye’de inanç ve dindarlık*. Mahya Yayıncılık.
- Odabaşı, F. (2022). Sosyolojik açıdan kuşaklar ve din. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* içinde.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D.,... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *Journal of Clinical Epidemiology*, 134, 178-189.
- Pew Research Center. (2025). *Decline of Christianity in the U.S. has slowed, may have leveled off*.
- Stefanov, K., Terzieva, V., & Banabakova, V. (2018). *Homotabletus*.
- Strauss, W., & Howe, N. (1991). *Generations: The history of America's future, 1584 to 2069*. William Morrow and Company.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard University Press.
- Yılmaz, E. (2021). Türkiye’de Z kuşağı gençlerin inanç biçimleri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*.